

Om det oprindelige Forhold mellem Religion og Videnskab

R. Nielsen

Kjøbenhavn: J. H. Schultz, 1881

Den bittre Strid mellem Religion og Videnskab vil ikke lade sig hæve, med mindre det skeer paa den ufravigelige Betingelse, at begges oprindelige Selvstændighed gjensidigt anerkjendes. Religionen for sig maa da kunne bestaae uden al Videnskab, og Videnskaben for sig uden al Religion; men hvorledes er det muligt? At Religionen ikke er af videnskabelig Oprindelse, »den aabenbarede Religion« saa lidt som Mytherne, maa vel indrømmes; men Historien lærer, at Videnskaben neppe slaaer Øinene op, før den begynder at rokke ved den givne Religion og indlede Striden. Hos Grækerne var det især Philosopherne, som førte Angrebet. Xenophanes paaviste Modsigelser i den polytheistiske Folketro; imod de mange Guder satte han Eenheden, imod deres timelige Oprindelse Evigheden, mod det Ubestandige i deres Væsen Uforanderligheden, imod deres Lighed med Mennesker Ophøietheden o. s. v.¹ Hos de store Digtere sporer man en trinvis Forandring i Gudernes Væsen; hos Euripides begynde de allerede at hjemfalde til Reflexionen. Den naturlige Forstaaelse rykker den Dannede nærmere. Kunsten holdt paa Formen, men netop den plastiske Formfuldendelse tærede paa Gudernes Realitet. Zeus i Olympia stod vistnok som Mægler mellem Folketroen og den filosofisk-kritiske Opfattelse; men Indtrykket var æsthetisk, og det overvældende æsthetiske Indtryk kvalte det Religiøse. Man kan uden Overdrivelse paastaae, at den videnskabelige Tænkning, som undergravede de græske Guders Autoritet, havde en mægtig Forbundsfælle i den plastiske Kunst.

Hvad Forholdet mellem det Gamle og Nye Testamentes aabenbarede Religion angaaer, stiller Sagen sig anderledes. Begavet med rige Evner, dyb Følelse, storartet Phantasi, skarp Forstand og stærke Lidenskaber, var Israels Folk dog ikke som Grækerne særlig anlagt enten paa plastisk Kunst eller dybgaaende videnskabelig

¹Zeller, *Die Philosophie der Griechen*, Ister Theil, 2te Auflage, Tübingen 1856, s. 381.

Forskning; det var i Verdenshistorien Jehovas Folk, i særegen Betydning Religionens Folk, Aabenbaringens udvalgte Folk. En kunstnerisk Efterligning af det Guddommelige var forbudt, Poesien stod udelukkende i Religionens Tjeneste, og den kritisk prøvende Videnskab havde ingen Rod i Folkenaturen. At Moseloven med sin høiere Ethik ikke tilsteder nogen grundig videnskabelig Undersøgelse, er indlysende. Hvor meget de ti Bud end synes at tiltale den menneskelige Fornuft, saa er det dog strax iøinefaldende, at det ikke er Fornuftens Grunde, men Jehovas Ord, hvorpaa Eftertrykket falder. Man lægge vel Mærke til, at den samme Gud, der aabenbarer sin Villie i den almindelige Lov, ogsaa udtaler sig directe i de særlige Love.

Angaaende Tabernaklet siger Jehova (2den Moseb. XXV): »Og dette er Offergaven, som I skulle tage af dem: Guld og Sølv og Kobber; Mørkeblaat og Purpurrødt og Carmosinrødt og fint Linned og Gedehaar« o. s. v. »Og Tabernaklet (XXVI) skal du gjøre af ti Forhæng . . . Længden af hvert Forhæng skal være otte og tyve Alen og Bredden fire Alen paa hvert Forhæng, eet Maal for alle Forhæng« . . . Ingen skal sige, at disse specielle Bud overskride Fornuftens Fatteevne; det Overnaturlige, for os Ufattelige ligger tvertimod deri, at den Almægtige, Himlens og Jordens Skaber, har talt saa nøiagtigt om Tepper og Sløifer og heri slet Intet overladt til Moses' sunde Sands. Det er dette, som her maa forekomme Fornuften aldeles ubegribeligt. Paa modsat Maade ydmyges Fornuften ikke blot i det Gamle, men ogsaa i det Nye Testamente, naar det Overnaturlige slaaer igjennem saa pludselig, saa vældig, at Naturen revner, Lovenes Baand brister og Miraklet skeer. Eller staaer maaskee Begivenheden med Gadarenernes Sviin ikke lige saa høit over Fornuften, som Miraklet (2den Kong. XIII) med den døde Mand, der faldt ned i Propheten Elisass Grav: »der kom Liv i ham, og han reiste sig op paa sine Been«. Der viser sig i slige Træk en saadan Splid mellem den guddommelige Aabenbaring og den menneskelige Fornuft, at ethvert Forlig mellem Religion og Videnskab maa synes umuligt. Skal Aabenbaringen gjælde, saa maa Videnskaben bort; skal Videnskaben gjælde, saa maa Aabenbaringen opløses: et fortvivlet Dilemma.

Vi ville her ikke opholde os ved enkelte Træk af de Stridigheder, som nu i næsten tusinde Aar ere førte mellem Aabenbaringstroen og Fornuften, Stridigheder, hvorunder snart Religionen har løftet det kirkelige Banner høit og været i Færd med at underkue Videnskaben, snart igjen den seirende Videnskab paa den krænkedes Fornufts Vegne været i Begreb med at opløse Religionen; vor Opgave er at gaae tilbage til Stridens oprindelige Grund, for at undersøge, om der i Grunden selv ikke skulde skjule sig en Misforstaaelse, en uklar Sammenblanding og Forvexling af

religiøs og videnskabelig Erkjendelse. Christi Ord (Joh. VIII, 32): »I skulle erkjende Sandheden og Sandheden skal frigjøre Eder«, hæve sig høit over alle Partistridigheder, og maae da lige saa fuldt komme Videnskaben som Religionen til gode.

Men, indvender man, den Sandhed, der skal frigjøre os, maa nødvendig stemme overeens med sig selv i Et og Alt. Hvis Noget, seet fra en Side, vel er sandt, fra en anden Side derimod usandt: da ligger dette ikke i Sandheden, men i dens Fremstilling og Opfattelse. Er end al vor Erkjendelse Stykværk, saa kan det til Sandheden selv svarende Erkjendelsesprincip dog umulig lade sig udstykke. To indbyrdes stridende Erkjendelsesprinciper maae jo forudsætte to principielt modsatte, mod hinanden stridende Sandheder, men det er aldeles urimeligt. Dersom den religiøse Erkjendelse staaer i aabenbar Strid med den videnskabelige, da kan dette ikke betyde, at her virkelig er to Sandheder og for Erkjendelsen to absolut uensartede Principer; men et af de to foregivne Principer maa nødvendig være falsk, enten det religiøse eller det videnskabelige. Har det religiøse Princip Gyldighed, saa maa det omfatte hele Sandheden, ogsaa den videnskabelige; Videnskaben kan da ikke gjøre Fordring paa at have noget særeget Princip. Er det omvendt det videnskabelige Princip, der har Gyldighed, da er Religionen i sig selv principløs, og maa i Et og Alt være Videnskabens Dom underlagt. — Vi skulle i det Følgende undersøge, hvorledes det hermed forholder sig.

At Sandheden i evig Forstand maa være een og udeelbar, ville vistnok Alle indrømme; men Sandhedens Væsen er i sig selv dobbeltsidig, hverken blot noget Objectivt ei heller noget blot Subjectivt, men en Erkjendelsens Eenhed af begge. Uden erkjendende Subject gives der ingen Erkjendelse, og uden et Object, som bliver erkjendt, gives der heller ingen Erkjendelse. Sandheden selv kan altsaa hverken være det Subjective for sig ei heller det Objective for sig; den gennemtrængende Eenhed af Subjectivt og Objectivt maa gaae igjennem Altilværelsen, omfattende den hele Virkelighed med alle dens Muligheder i det Mindste som i det Største. Dette maa Mennesket med sin ufuldkomne Erkjendelse indrømme; men hermed indrømmer det tillige, at det i sin Begrænsning umulig kan gennemskue den absolute Sandheds Indhold i dettes utallige Former og Concretioner. Skal Mennesket virkelig erkjende Sandheden, da maa Sandheden dele sig; og den deler sig som Lyset. I det Sandhedens Lys straalere ind i Menneskets Bevidsthed, afsætter det to Erkjendelses-Midtpunkter, to Principer, som hvert for sig antage sit relative Præg af det Absolute, nemlig Troens og Videns; det første angaaer væsenlig Menneskets eget Selv, dets Indre, og er personligt; det andet angaaer Tingene og deres væsenlige Sammenhæng, og er for

saa vidt upersonligt.

Skiller man Tro og Viden fra de tilsvarende Principer, vilde de bestandig flyde over i hinanden. At Troen umulig kan undvære al Viden, er lige saa indlysende som at Viden ikke kan undvære al Tro. Den Troende maa jo nødvendig vide, hvad det er, hvorpaa han troer og hvad det at troe vil sige; lige saa maa den Vidende troe paa sine Sandser og sin Forstand. Skeptikeren, der hverken kan troe paa det Ene eller det Andet, ei en Gang paa sin egen Skepticisme, efterdi Sandheden er, at der ingen Sandhed er, er i lige Grad afspærret fra Videnskaben og fra Religionen.

Der er en dybt gaaende Forskjel mellem religiøs og videnskabelig Tro, mellem religiøs og videnskabelig Viden. Den religiøse Tro har et psykisk-ethisk Præg og er væsenlig en Samvittighedssag, et reent personligt Anliggende; den videnskabelige Tro angaaer ikke Mennesket særligt, men udtrykker Tillid til Videnskabens Grundbetingelser og Realitet. Den religiøse Tro sætter Kundskab om Gud og det Overnaturlige langt høiere end Kjendskab til Virkelighedens Love og de naturlige Ting: al tilsvarende Viden faaer herved alene sin Betydning. Det Overnaturlige kan ikke sandses, og maa dog give sig tilkjende paa umiddelbar Maade; det antager da en sandselig-oversandselig Form i Phantasien, og gjør derigjennem Indtryk paa Følelserne: det aabenbarer sig. Athene aabenbarede sig for Achileus (Il. I, 194–98), Jehova aabenbarer sig for Abraham, for Moses, for Propheterne; selv Guds Aabenbaring i Christus gjør herfra ingen Undtagelse. I Johannes første Brev I, 1 hedder det vel: »Det, som var fra Begyndelsen, det, som vi have hørt, det, som vi have seet med vore Øine, det, som vi have beskuet, og vore Hænder have følt paa, nemlig om Livets Ord«; det kunde vel synes, som blev det Overnaturlige her ligefrem bekræftet af Sandserne og bevidnet paa sandselig Maade; men sammenligne vi hermed (Matth. XVI, 15–17), hvor Jesus siger til Peder, der erkjender ham for Guds Søn, »salig er du Simon, Jonas's Søn, thi det har Kjød og Blod ikke aabenbaret dig, men min Fader, som er i Himlen«, saa komme vi til fuld Forvisning om, at en sand Viden om det Overnaturlige maa være af overnaturlig Oprindelse. Den Viden, der har den religiøse Tro til Grundlag, kan altsaa ikke opløse Troen; naar Troen svinder, blive de overnaturlige Objecter øieblikkeligt forvandlede til Myther og Indbildninger, Jehova og Christus lige saa vel som Zeus og Athene. I denne Henseende har Anselmus med sit *credo, ut intelligam* unegtelig Ret imod Abailard, der vilde vende Forholdet om.

Anderledes i Videnskaben. Vel kan man ogsaa sige, at den videnskabelige Viden begynder med Tro; men deels er Visheden om det for Bevidstheden Nærværende ikke Tro, men en umiddelbar Viden; deels er Alt hvad der foreløbig antages i Tro, fordi det

antages i uprøvet Tillid, bestemt til at underkastes en Prøvelse, hvorved Troen, ifølge det Cartesianske: *de omnibus dubitandum est*, opløser sig i Tvivl, og naar saa Tvivlen er hævet ved Begrundelsen, forvandler sig til Viden. Vi begynde med at orientere os i Verden; Sandser, Forstand og Fornuft virke sammen paa umiddelbar Maade; snart er det Sandserne, snart Forstanden, der har eensidig Overvægt, medens Fornuften dog altid kræver, at Vexelbestemmelsen af det, som sandses, og det, som tænkes, holdes i Hævd, thi herpaa beroer den videnskabelige Viden. Idet Undersøgelsen begynder angaaende Forskjellen mellem hvad der i Tilværelsen er Foranderligt og hvad der som et Uforanderligt maa danne Grundlaget for alle Forandringer, tager Videnskaben sin Begyndelse. Opgaven er, at undersøge Forholdet mellem Tingene og Lovene. Tingene sandses, Lovene tænkes; men da Tingene lige saa lidt kunne existere uden Love, som Lovene kunne tænkes uden Ting, saa maa Sandsning og Tænkning oprindeligt forudsætte hinanden i Fornuftens Eenhed.

At den religiøse og den videnskabelige Erkjendelse maae ifølge den angivne Karakteristik være væsenlig forskellige, er da vel indlysende. Den religiøse Tro, der har sin Viden i Phantasi og Selvfølelse, kaster et Blik paa Tingenes naturlige Verden, forvisser sig om dens Forkrænkelighed og griber det Overnaturlige; tynget af Loven vender den sig mod Miraklerne og seer i dem Vidnesbyrd om, at den frie, almægtige Gud er Lovenes Herre. De religiøse Love ere Frihedslove, Opdragelseslove, der kunne forandres efter Tid og Omstændigheder, saasom Lovene om rene og urene Dyr; de videnskabelige Love, matematiske, mekaniske, physisk-chemiske o. s. v., høre derimod saa væsenlig med i Tingenes Natur, at de umulig kunne forandres, uden Naturen selv maa forandres. Alle Videnskabslove ere Nødvendighedslove; kunde de brydes eller ophæves, saa maatte den hele Verden falde sammen; Videnskaben maa desaarsag i Fornuftens Navn resolut angribe det Mirakuløse.

Der er vel dem, der mene, at dette er en for haard Tale. Der er i den virkelige Tilværelse ganske vist Knudepunkter, hvori det Overnaturlige og det Naturlige, Miraklet og Loven synes at brydes med hinanden; men det er kun tilsyneladende: det nye Reale, der indsættes ved Miraklet, maa jo ved at indgaae i Sammenhæng med det Naturlige, rette sin Udvikling efter Loven. Vistnok, svare vi, kan man i Almeensætningers svævende Form forlige det indbyrdes Modstridende, men hvad hjælper det, naar Modsigelsen viser sig i Kjendsgjærningen selv. Der berettes (2den Moseb. III, 2–4) om Mose Kaldelse: »Jehovas Engel lod sig tilsyne for ham i en Ildslue midt ud af en Tornebusk, og han saae, og see Tornebusken brændte i Ilden, og Tornebusken blev ikke fortæret. Da sagde Moses: jeg vil vige til Siden og see

det store Syn, hvorfor Tornebusken ikke opbrændes. Men Jehova saae, at han veg tilside for at see, og Gud kaldte paa ham midt ud af Tornebusken og sagde: Moses! Moses! og han sagde: see, her er jeg«. Hvorledes det vil være Troen muligt at opfatte denne Beskrivelse, kunne vi endda nok forstaae, thi Troen seer Alt i Phantasiers Lys, og Phantasien veed, hvorledes det Overnaturlige forbinder sig med det Fornuftige, Lovenes Gyldighed med Lovenes Afbrydelse; men i Viden og Videnskab lader det sig ikke opfatte. Den menneskelige Viden er i Alt, baade Sandseligt og Tænkeligt, saa strengt bundet til det Naturlige, det blot Fornuftige, at den hverken kan høre Gud tale som et Menneske ei heller indse, hvorledes en Tornebusk kan vedblive at brænde uden at fortæres af Ilden. Heraf er det da klart, at et Troens Object maa være af en ganske anden Natur end et Videns Object. Stille vi to Naturforskere, een paa hver Side af Moses, de vilde da kunne see Tornebusken, saa sandt det er en udvortes virkelig Gjenstand, men de vilde umulig enten kunne see Engelen eller høre Jehovas Ord. Tornebusken er et Videns Object, men Engelen og Jehova ere Troens Objecter.

Hvad kan nu heraf udledes? At Videnserkjendelsen, Erkjendelsen af det Naturlige, maa være fælles for alle naturlig Begavede, der gjøre fornuftig Brug af Sands og Forstand, medens Troeserkjendelsen, Erkjendelsen af det Overnaturlige, saa sandt en saadan Erkjendelse virkelig gives, kun er mulig for »de Udvalgte«, for dem, som med særlig Sands for det Overnaturlige kunne see, hvad Andre ikke kunne see, og høre, hvad Andre ikke kunne høre.

[Afsnit II–IV: transkription under udarbejdelse.]